

## АНОТАЦІЯ

**Варварук М.М. Методика формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями). ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Міністерство освіти і науки України. – Івано-Франківськ, 2021.

Дисертацію присвячено проблемі формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення інтенсифікації мовленнєвого і комунікативного розвитку учнів початкової школи. У цьому контексті актуальною є мета початкової мовної освіти – формування національно свідомої, духовно багатой мовно-мовленнєвої особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно використовувати мовні засоби в різних сферах і видах мовленнєвої діяльності. На це орієнтують законодавчі та нормативні документи (Закон України «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року, Концепція «Нова українська школа», Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Державні стандарти початкової, базової і повної середньої освіти).

Сучасна парадигма мовної підготовки учнів початкової школи характеризується різноаспектністю навчальних проєктів, серед яких формування діалогічного мовлення, що передбачає вироблення елементарних умінь комунікативної поведінки на засадах культури мовлення та етики спілкування. Активне залучення фольклорних творів на уроках української мови для формування діалогічної компетентності активізує процес пізнавальної діяльності учнів, зміцнює їхню мотивацію до навчання, забезпечує належний рівень мовленнєво-комунікативного спілкування.

У дисертаційному дослідженні подано теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні, науковому обґрунтуванні педагогічних умов, моделі, змісту і методики формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору. Розкрита сутність і структура феномена «формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору»; уточнено зміст поняття: «компетентність», «діалогічне мовлення», «діалогічна компетентність», «український фольклор».

Оцінка рівня сформованості діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору визначалась за такими критеріями: когнітивний (показники: обізнаність зі структурою та видами діалогу; обізнаність з малими фольклорними жанрами та казками; обізнаність з вербальними та невербальними засобами спілкування; обізнаність із формулами українського мовленнєвого етикету); комунікативно-продуктивний (показники: вміння вести діалог, трилог, полілог; вміння будувати різні типи діалогу; вміння користуватися емоційними (вербальними і невербальними) засобами виразності); комунікативно-креативний (показники: вміння ініціювати діалог; вміння підтримувати діалог; вміння співвідносити вербальні й невербальні засоби виразності в діалозі; вміння доречно використовувати етикетні норми спілкування).

Відповідно до критеріїв і показників схарактеризовано рівні сформованості діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору: високий, достатній, задовільний, низький.

Визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору (залучення учнів до активної мовленнєвої діяльності діалогічного спрямування; забезпечення методичного супроводу формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами фольклору; наявність позитивних емоційних стимулів у формуванні діалогічної компетентності засобами українського фольклору).

Методологічною основою проблеми формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору було визначено компетентнісний, культурологічний та діяльнісний підходи. У контексті нашого дослідження компетентнісний підхід був спрямований на розвиток діалогічного мовлення учнів початкової школи в процесі комунікативної взаємодії «вчитель-учень» та «учень-учень». Компетентність розглядаємо як складну інтегровану особистісну характеристику, що зумовлює здатність реалізувати свої знання, вміння, навички в мовленнєво-комунікативній діяльності і набувається як результат засвоєння молодшими школярами різних видів компетенцій (мовленнєва, комунікативна, діалогічна).

Культурологічний підхід до розвитку діалогічного мовлення молодших школярів передбачав навчання на засадах кращих традицій українського народу, засвоєння мовленнєвих еталонів, зразків образного мовлення з фольклорних творів, дотримання принципу народності.

Діяльнісний підхід у формуванні діалогічної компетентності молодших школярів засобами фольклору розуміємо як цілеспрямований процес включення дитини в різні види діяльності, які виступають рушійним чинником формування мовленнєвої особистості дитини, стимулюють її мовленнєву активність і творчі мовленнєві прояви, що, у свою чергу, дозволяє дитині регулювати і коригувати своє мовлення та результати мовленнєвої діяльності. Використання діяльнісного підходу у формуванні діалогічного мовлення молодших школярів дало змогу підвищити позитивну мотивацію до оволодіння рідною мовою і сформувати в майбутньому національно свідому мовну особистість громадянина України.

У дослідженні розроблено і експериментально апробовано модель та методику формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору. Експериментальна модель реалізовувалась поетапно (гностично-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний та мовленнєво-творчий етапи), на яких впроваджувалися певні педагогічні умови.

Метою першого – гностично-збагачувального – етапу було ознайомлення учнів із діалогічною формою спілкування, діалогом, полілогом, розмовним і діалогічним мовленням; видами і структурою діалогів; ознайомлення з репліками і стимулами діалогу, прийомам ініціювання і підтримування діалогу. На цьому етапі передбачалось ознайомлення учнів з українськими фольклорними творами, читання і розповідання казок, бесіда за змістом прочитаного, відтворення дій героїв казок, розігрування окремих епізодів казки.

На другому – комунікативно-діяльнісному етапі стимулювали учнів до діалогічного спілкування на уроках української мови та інтегрованих уроках.

На цьому етапі відбувалось розігрування ігрових мовленнєвих ситуацій, прийом – уявний діалог з героями казки, збагачення учнів немовними засобами виразності.

Третій – мовленнєво-творчий етап – передбачав самостійне використання учнями українського фольклору у власному усному діалогічному мовленні. На цьому етапі передбачалось залучення учнів до активної освітньо-мовленнєвої діяльності діалогічного спрямування з використанням українського фольклору та самостійне складання учнями діалогів з використанням фольклору.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні та впровадженні методики формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору; системи ігрових мовленнєвих вправ та ситуацій, експериментальних занять спрямованих на формування діалогічної компетентності; укладанні фольклорних творів діалогічної спрямованості.

Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані в освітньому процесі початкової школи, у викладанні фахових методик та дисциплін гуманітарного циклу на факультетах початкового навчання у ЗВО та в інститутах післядипломної освіти.

Ефективність розробленої методики формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору обґрунтовано теоретично і

підтверджено практично, перевірено за допомогою статистичних методів оброблення даних.

Встановлено, що впровадження запропонованої моделі та методики формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору з комплексним упровадженням визначених педагогічних умов позитивно вплинуло на ефективність цього процесу. За результатами прикінцевого етапу експерименту виявлено, що в учнів початкової школи експериментальної групи відбулися суттєві позитивні зміни в рівнях сформованості діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору.

**Ключові слова:** діалогічне мовлення, діалогічна компетентність, педагогічні умови, експериментальна методика, український фольклор.

## **ABSTRACT**

**Varvaruk M.M. Methods of forming dialogic competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore** – Dissertation manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy Degree, specialty 014 Secondary education (by specializations). Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Ivano-Frankivsk, 2021.

The dissertation is devoted to the problem of formation of dialogical competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore.

The relevance of the study results from the need to ensure the intensification of speech and communication development of primary schoolchildren. In this context, the goal of primary language education is topical – the formation of a national awareness-raising, spiritually enriched language and speech personality, who has the ability to use language tools in various fields and types of communicative activity. Legislative and normative documents (Law of Ukraine “On Higher Education”, National Strategy for Education Development of Ukraine until 2021, Conception “New Ukrainian School”, All-European Recommendations on Language Education, State Standards of Primary, Basic and Complete Secondary Education) focus on this issue.

The modern paradigm of language training of primary schoolchildren is characterized by various aspects of educational projects, including the formation of dialogic speech, which involves the development of basic skills of communicative behavior on the basis of speech culture and communication ethics. Active involvement of folklore works in Ukrainian language lessons for the formation of dialogic competence activates the process of cognitive activity of schoolchildren, strengthens their motivation to learn, and provides an appropriate level of speech and communication.

The dissertation research presents a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem, which is manifested in the development, scientific substantiation of pedagogical conditions, models, content and methods of forming dialogic competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore. The essence and structure of the phenomenon "formation of dialogical competence of junior schoolchildren by means of

Ukrainian folklore" are revealed; the essence of the concepts - : "competence", "dialogic speech", "dialogic competence", "Ukrainian folklore" are specified.

Assessment of the level of formation of dialogic competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore was determined by the following criteria: cognitive (indicators: familiarity with the structure and types of dialogue; familiarity with small folk genres and fairy tales; familiarity with verbal and nonverbal means of communication; communicative and productive (indicators: the ability to conduct a dialogue, trilogue, polylogue; the ability to build different types of dialogues; the ability to use emotional (verbal and nonverbal) means of expression); communicative-creative (indicators: the ability to initiate dialogue; the ability to maintain dialogue; the ability to correlate verbal and nonverbal means of expression in the dialogue; the ability to appropriately use etiquette norms of communication).

According to the criteria and indicators, the levels of formation of dialogical competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore are characterized: high, sufficient, satisfactory, low.

The pedagogical conditions of formation of dialogic competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore (involvement of students in active speech activity of dialogic direction; providing methodological support in order to form dialogic competence of junior schoolchildren by means of folklore; availability of the positive emotional – stimuli in the formation of dialogic competence by means of Ukrainian folklore) are defined and scientifically substantiated.

The methodological basis of the problem of formation of dialogical competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore was determined by competence, culturological and activity approaches. In the context of our study, the competency approach was aimed at the development of dialogic speech of primary schoolchildren in the process of communicative interaction "teacher-student" and "student-student". Competence is considered as a complex integrated personal characteristic that determines the ability to implement their knowledge, skills, abilities in speech and communication activities and is acquired as a result of learning by junior schoolchildren of different types

of competencies (speech, communicative, dialogical).

The culturological approach to the development of dialogic speech of junior schoolchildren provided training on the basis of the best traditions of the Ukrainian people, mastering of speech standards, samples of figurative speech from folklore works, observance of the principle of nationality.

The activity oriented approach in the formation of dialogic competence of junior schoolchildren by means of folklore as a targeted process of including the child in various activities that is considered to be a crucial factor in the formation of the child's speech personality, stimulates their speech activity and creative speech, which, therefore, gives an opportunity to manage and adjust – their speech and the results of speech activity. The use of the activity oriented approach in the formation of dialogic speech of junior schoolchildren enabled to increase the positive motivation to master the native language and to form in the future a nationally conscious language personality of a citizen of Ukraine.

The study developed and experimentally tested a model and the method of forming the dialogic competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore. The experimental model was implemented in gnostic-enriching, communicative-activity and speech-creative stages, in which certain pedagogical conditions were introduced.

– The purpose of the first stage – gnostic-enriching – stage was to acquaint students with the dialogic form of communication, dialogue, polylogue, conversational and dialogic speech; types and structure of dialogues; acquaintance with remarks and stimuli of dialogue, receptions of initiation and maintenance of dialogue. At this stage, it is supposed to acquaint students with Ukrainian folklore works, read and tell fairy tales, talk about the content of what was read, the reproduction of the heroes actions in fairy tales, and acting out certain episodes of –the fairy tale.

– In the second – communicative-activity stage, the students were stimulated to dialogic communication in Ukrainian language lessons and integrated lessons. At this stage, a play of speech situations was taken place by means of, an imaginary dialogue with the heroes of the fairy tale that will, enrich students with non-verbal means of

expression.

– The third stage – speech-creative stage – suggested the independent use of Ukrainian folklore by students in their own oral dialogic speech. At this stage, it was envisaged to involve students in active educational and speech activities of the dialogic direction based on Ukrainian folklore and the creation of dialogues by students themselves using folklore .

The practical significance of the research lies in the development and implementation of methods for the formation of dialogical competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore; a set of game speech exercises and situations, experimental classes aimed at forming dialogic competence; conclusion of folklore works of dialogical orientation.

The materials of the dissertation can be used in the educational process of primary school, in the teaching of professional methods and disciplines of the humanities at the faculties of primary education in higher educational institutions, and the institutes of postgraduate education.

The effectiveness of the developed method of forming the dialogic competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore is substantiated theoretically and confirmed in practice, checked with the help of statistical methods of data processing.

It is established that the introduction of the proposed model and methods of forming the dialogic competence of junior schoolchildren by means of Ukrainian folklore with the complex introduction of certain pedagogical conditions has positively influenced the effectiveness of this process. According to the results of the final stage of the experiment, it was found that the primary school students of the experimental group had significant positive changes in the levels of formation of dialogic competence of junior schoolchildren by means of -Ukrainian folklore.

**Key words:** dialogic speech, dialogic competence, pedagogical conditions, experimental methods, Ukrainian folklore.

## Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Варварук М.М. Український фольклор як засіб формування діалогічної компетентності учнів початкової школи. *Науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. Інноваційна педагогіка*. Вип. 17. Одеса, 2019. С. 71–74.

2. Варварук М.М. Формування готовності майбутніх педагогів до навчання діалогічного мовлення молодших школярів. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 70. Київ, 2019. С. 34–37.

3. Варварук М.М. Лінгводидактичні засади формування діалогічної компетентності учнів початкової школи. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки: зб. наук. пр. / за ред. проф. Т. Степанова. № 3.(66). Миколаїв : МДУ, 2019. С. 37–41.

4. Lexical and folk knowledge competence as a component of future primary school teachers' professional speech / N. I. Lutsan, A. V. Struk, S. B. Barylo, I. B. Bai, **M. M. Varvaruk**. *Revista inclusions*. Volume : 7 Special Issue : SI. P. 367–378. Published: APR-JUN 2020 (**Web of Science**).

5. Designing network computing systems for intensive processing of information flows of data . *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies* H. Mykhailyshyn, N. Pasyeka, V. Sheketa, M. Pasyeka, O. Kondur and **M. Varvaruk**. *Data – Centric Business and Applications*, 2021. Volume 48. P. 391–422. (**Scopus**)

## Матеріали і тези міжнародних та всеукраїнських конференцій

6. Варварук М.М. Забезпечення наступності між закладом дошкільної освіти і початковою школою у формуванні діалогічної компетентності. *Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти* : збірник наукових доповідей / за загальною редакцією д.п.н., доцента кафедри теорії і методики дошкільної освіти Ю.А.Руденко. Одеса : Бондаренко М.О., 2019. С. 39–42.

7. Варварук М.М. В. Сухомлинський про виховання любові до рідного слова. *Василь Сухомлинський – від пізнання дитини до створення освітньо-виховної системи* : всеукраїнська наук.-прак. конф. (м. Миколаїв, 22–24 листопада 2018р.). Миколаїв, 2018. С. 34–38.

8. Михайлишин Г.Й., **Варварук М.М.** Формування основних засад розвитку діалогічного мовлення молодших школярів з використанням інтерактивних засобів навчання. *Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Глухів, 22-23 травня 2018р.). Глухів, 2018. С. 12–15.

9. Пасека Н.М., **Варварук М.М.** Новітні інформаційні технології як засіб підвищення професійної компетентності вчителя початкових класів. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20 березня 2018р.). Київ, 2018. С. 112–114.

10. Варварук М.М. Інтерактивні технології як інноваційний підхід до активізації навчального процесу. *Proceedings of articles the international scientific conference* (Czech Republic, Karlovy Vary; Ukraine, Kyiv, 28 September 2018 p.). Skleneny Mustek, 2018. С. 1536–1449.

11. Варварук М.М. Системний аналіз публікацій з використанням інтерактивних технологій в освітньому процесі. *Scientific development prospects* : Proceedings of XXX International scientific conference (Morrisville, Lulu Press., 17 octobr. 2018 p.). Morrisville, Lulu Press, 2018. С. 124–131.

12. Варварук М.М. Формування діалогічної компетентності майбутнього педагога початкової школи. *Проблеми та перспективи фахової підготовки сучасного педагога в умовах розбудови Нової української школи* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Івано-Франківськ, 11 квітня 2019р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 24–26.

13. The use of dyadic and advisory in the model of group dynamics of the decision-making process for software system developes : 2nd International Workshop on Modern Machine Learning Technologies and Data Science, MoMLet+DS 2020 / M. Pasyeka, N. Pasioka, V. Sheketa, Y. Romanyshyn, O. Kondur and **M. Varvaruk**. (Lviv-Shatsk; Ukraine; 2-3 June 2020). Workshop Proceedings. 2020. Volume 2631. P. 304–313. (**Scopus**)

14. Method for finding a plan for solving mathematical problems as component of information technology / N. Pasieka, M. Pasyeka, V. Sheketa, H. Mykhailyshyn, O. Kondur and **M. Varvaruk** : 2nd International Workshop on Modern Machine Learning Technologies and Data Science, MoMLLeT+DS 2020. (Lviv-Shatsk; Ukraine; 2 June 2020 through 3 June 2020). Workshop Proceedings. 2020. Volume 2631. P. 367–383. (Scopus)

#### **Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації**

15. Varvaruk M.M. The influence on speech development of primary school age children of folklore. *Scientific Journal Virtus*. Issue № 46, Canada, Montreal, September, 2020. P. 68–69.